

Mgr. Marta Maria Harasimowicz

1. ročník Ph.D. studia, obor České dějiny
podklad pro zkoušku Akademické čtení (AJ)

Text: BOYM, Svetlana. From the Russian Soul to Post-Communist Nostalgia. In *Representations*. Vol. 49, zvláštní vydání *Identifying Histories : Eastern Europe Before and After 1989* (zima 1995), s. 133-166

Résumé článku

Svetlana Boym se ve svém textu věnuje kulturním mýtům spojeným se sebe prezentací Ruska a Rusů, a to s ohledem na jejich dějinné kontinuity a diskontinuity. Vznik a vývoj těchto mýtů zůstává dle autorky v těsném vztahu k vymezování se Ruska vůči obecněji chápanému Západu a západnímu uvažování, a k specifickému pojetí soukromna. Jak píše Boym, podstatou kulturních mýtů je (někdy až obsesivní) opakování kulturních narativů a „uzávorkování“ dějin skrze naturalizaci nebo spiritualizaci historické minulosti (Boym 1995, 134). Samotný národ se dle ní konstituuje na základě vytváření fantazmatických prostorů národní imaginace.

Jako klíčové pojmy pro ruskou národní mytologii zmiňuje Boym „*nomadství*“ a „*duchovní bezdomovectví*“, přičemž upozorňuje, že jejich význam v ruské kultuře je výrazně odlišný, než tomu je v případě kultury Západu, kde se pojí spíše s modernistickým a postmoderním myšlením: vzestup těchto pojmů v ruském myšlení 19. století byl naopak výrazem opozice vůči moderně a modernizačním tendencím, a taktéž vůči individualismu. Nedůvěra vůči tzv. soukromému životu jakožto hodnotě samé o sobě bývá v západních reflexích ruských dějin připisována sovětské ideologii a revolučnímu komunistickému myšlení. Ve skutečnosti morální a estetické odsouzení soukromna jakožto škodlivého a ruské kultuře cizího fenoménu je přítomno už ve starší myšlenkové tradici. Proti takto chápanému individualismu stavěli doboví myslitelé ideály komunitarismu a později i kolektivismu.

V další části textu se autorka věnuje kulturní mýtu tzv. „ruské duše“, který vznikl paradoxně v poměrně úzkém vztahu k západnímu romantickému myšlení, avšak zase v opozici k (především) německé a francouzské filozofii. V tomto kontextu zmiňuje filozofický proud tzv. slavjanofilství, a dále pak Dostojevského realismus i některá exilová prostředí v 19. století a první polovině 20. století. Jimi vytvořené koncepty nezůstaly bez vlivu ani na pozdější bolševický ideál „sovětského člověka“, a to i přestože oficiální komunistický diskurz ono provázání explicitně nepřiznával (Boym zároveň upozorňuje, že přímý vztah ruské myšlenkové tradice a sovětského myšlení je i v době po pádu SSSR běžně popírán – Boym 1995, 145).

Specifické pro kritická intelektuální prostředí doby Chruščovovského tání bylo objevení ideálu soukromna, respektive formování nových komunitaristických vzorů, v opozici k státem podporovanému kolektivismu. Oním vzorem společnosti se stala neformální komunita přátel. Pěstování soukromého života mělo být nástrojem deideologizace každodennosti a jejího symbolického navrácení jednotlivcům. V této souvislosti někteří autorkou přivolaní autoři první poloviny devadesátých let chápali pád Sovětského svazu a společenskou mobilizaci v době Janajevova puče v srpnu 1991 jako katarzní okamžik, který probudil kolektivní představivost.

V poslední části článku se autorka zmiňuje o utopických konceptech v postsovětském Rusku, které se opírají o nostalgii po představách velkého Ruska. Zmiňuje historicizující koncept *eurasianismu* (původně vzniklý v prostředí ruského exilu dvacátých let 20. století) a nacionalistickou nostalgii krajně pravicového politika Vladimira Žirinovského. Zároveň si všímá, že Žirinovského ideologie je úzce spjata se specifickou (auto)mýtizací jeho vlastní osoby.

Klíčová slova

- **kulturní mýtus (cultural myth):** způsob přemýšlení o kulturním dědictví daného kulturního, národního apod. celku a soubor narativů a symbolů, které ono přemýšlení utvářejí. Kulturní mýtus se opírá o opakování určitých kulturních narativů a zobecňování vybraných dějinných jevů, které jsou takto aktualizovány a získávají nové kontexty. Afektivní vazba k danému společenství a identifikace s ním vznikají z velké části právě skrze působení kulturních mýtů, na jejichž půdorysu se formuje sdílené imaginárium.
- **nostalgie (nostalgia):** způsob uvažování o minulosti, pro něhož je příznačný žal za tím, co bylo ztraceno a specifická idealizace téhož. Slovo „nostalgie“ se skládá z dvou kořenů, a to „*nostos*“ („*domov*“) a „*algia*“ („*stesk*“). Boym poukazuje na to, že nostalgie je nástrojem vytváření smyslů pro osobní paměť a s ní spojené emoce. V kontextu zkoumaného tématu přichází s koncepcí dvou typů nostalgie. První z nich klade důraz na „*nostos*“, má utopickou povahu a opírá se o sny o znovuzaložení „*velké vlasti*“. Druhý je založen na zdůrazňování „*stýskání*“ a oproti samotnému objektu nostalgie vyzdvihuje spíše jeho příznačné vlastnosti, může proto nabízet kreativní přeznačení obrazů minulosti a reflektovat ji ironicky.
- **duchovní bezdomovectví (spiritual/ transcendental homelessness):** filozofický koncept původně vytvořen Petrem Jakovlevičem Čaadejevem. Dle Čaadajeva je příznačný pro ruskou identitu pocit vykořeněnosti a odcizení: „*My, Rusové, se podobně jako nemanželské děti rodíme bez dědictví, bez jakéhokoli pouta s lidmi, kteří na zemi žili před námi. (...) Naše vzpomínky nesahají dál než ke včerejšku. Jsme takřikajíc sami sobě cizinci.*“ „Duchovní bezdomovectví“ považuje za inherentní prvek ruské tradice, který zamezuje modernizaci Ruska. Posléze na tento koncept navázali slavjanofilové, kteří chápali duchovní bezdomovectví

jako „stav ducha“, jenž zakládá zvláštní dějinnou úlohu Rusů. Takto redefinovaný koncept se stal jedním z důležitých prvků slavjanofilského mesianismu.

- **ruská duše (Russian soul):** filozofický koncept a posléze kulturní mýtus, který se vyvinul v inspiraci myšlením německých romantických filozofů Johanna von Herdera a Friedricha Schillinga. Boym upozorňuje, že koncepce „ruské duše“ byla přímou reakcí na koncepci *Ducha* (*Geist*), vyvinutou dobovou idealistickou německou filozofii a považuje ji za zvláštní hybrid ruského a evropského myšlení. O rozšíření koncepce se ve velké míře zasloužil Dostojevskij, který jí chápal jako výraz mravní a spirituální vyspělosti ruského lidu. Ztělesněním „ruské duše“ byla dle něj domácí literatura a modelová figura spisovatele – humanisty. Koncepce začala znovu silně rezonovat v první polovině 20. století v prostředích exilových intelektuálů.
- **intelligence (intelligentsia):** sociální vrstva vzdělanců nebo – v širším chápání – lidí, kteří se žijí intelektuální prací. Termín vznikl jako nástroj pro sebevymezení této sociální skupiny v Rusku 19. století a časem se rozšířil i do okolních zemí (ve zvláštní míře se prosadil v Polsku). V pojetí některých ruských myslitelů se étos intelligence prolíná s národním étosem jako takovým – např. literární kritik Vissarion Belinskij definoval Rusy jako „společensví čtenářů ruské literatury“. Termín nabýval zvláštního významu v době od šedesátých let 20. století, kdy se stal jedním ze základů sebeprezentace kritických ruských intelektuálů (tzv. městská intelligence). I v devadesátých letech tvoří odkaz a obraz intelligence důležitý kulturní mýtus, ke kterému odkazuje rovněž Boymovou analyzovaná veřejná image Vladimira Žirinovského.